

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Carpe:

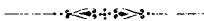
Jørgen Christensen
en lægetyndig fynsk bonde

K. CARØE

JØRGEN CHRISTENSEN

EN LÆGEKYNDIG FYNSK BONDE FRA DET
18DE ÅRHUNDREDE

SÆRTRYK AF
„FRA ARKIV OG MUSEUM“ V

KØBENHAVN
GRÆBES BOGTRYKKERI
1913

I sommeren 1911 fik medicinsk-historisk musæum gennem dr. *P. Sørensen* i Morud tilsendt fra husmand *E. B. Nielsen* på Skovsbymark ved Skalbjærg en skreven bog i kvart, der viste sig at være en sygejournal, ført fra begyndelsen af 1773 til omtrent midten af firserne; dens forfatter var tydeligt nok en lægmand, der dog såvel ved sin gode skrift som ved sin forholdsvis gode retskrivning og sin gennemgående rigtige benyttelse af en del latinske sygdoms- og medikamentbetegnelser og enkelte tyske udtryk syntes at stå over bondestanden.

Det galdt nu om muligt at finde ud af, hvem der var forfatteren, og det lykkedes også ved den fortrinlige og ihærdige hjælp og interesse, som husmand *Nielsen* både da og senere har vist i denne sag og for medicinsk-historisk musæum overhovedet.

Da han havde købt bogen af en mand på egnen, der senere var taget til Kalifornien, skrev han straks uopfordret til denne mand og fik hurtigt til svar, at bogen var købt i 1868 på auktion efter «*Førgen Førgensen*, den sidste ætling af den gamle Korsebjærgslægt, hvoraf en af

hans forfædre var en meget klog mand, som det i gamle dage hed sig; han var også doktor og kurerede på folk, og iblandt de bøger, som jeg fik, var der en temlig stor dagbog, hvori han havde opskrevet alle dem, han kurerede på, samt hvad syge de havde haft, og hvad han tog i betaling».

Hermed var gæden løst; forfatteren var den fremragende fynske bonde *Jørgen Christensen*, og ved arkivar *Wad's* gode hjælp er det lykkedes at paavise de medicinske skrifter, som *Jørgen Christensen* anvendte, naar han gav sig af med at kurere.

I landsarkivet i Odense findes nemlig den ved hans død foretagne skifteforretning og vedlagt denne hans testamente, underskrevet med en smuk og fast håndskrift, der ganske falder sammen med dagbogens, samt en fortegnelse over hans efterladte bøger.

Det er denne fortegnelse, der navnlig har betydning; den viser, hvor oplyst og interesseret denne dygtige fynske bonde har været, der havde samlet sig et bibliotek på over 200 bind, som han efterlod til sin sønnesøn, der skulde overtage gården, med det udtrykkelige ønske at bøgerne skulde forblive ved denne og i slægten. Det ser ud til, at hans ønske er blevet holdt i ære, og at den bogsamling, som han efterlod 1789, først blev splittet ved den sidste ætlings død 1868.

Jørgen Christensen har haft en hædersplads i den danske litteratur, lige siden *Ove Malling* i 1777 i «Store og gode Handlinger» nævnte ham blandt de «vindskibelige bønder», og en mere indgående skildring har *Rugaard* givet af ham i «Fremragende danske Bønder». Han var c. 24 år, da han 1731 fik Korsebjærggård i Ubberup sogn tæt ved Odense i fæste og med den også til hustru den forrige fæsters 37årige enke *Maren Rasmusdatter* samt en 15årig stiftsøn. Med stor dygtighed bragte han den forfaldne gård på fode, og 1746 formåede han at erhverve

den som selvejendom. Hvad han udrettede, kan læses hos *Rugaard*; det bedste bevis for, hvor meget det var, er vel, at *Jørgen Christensen* var den første danske bonde, som det kgl. landhusholdningsselskab 1771, to år efter dets indstiftelse, optog som korresponderende medlem, og samtidigt besluttede det, at lade hans flid offentlig bekendtgøre, at tilkende ham et stort sølvbæger med indskrift, at tilstå ham selskabets store sølvmedaille og at skænke ham et vel indbundet eksemplar af *Bomare's* naturhistorie i 8 bind for hans store lyst til læsning. Og hertil føjede senere det kgl. landvæsenskollegium en guldmedaille. Ligesom bøgerne bestemte *Jørgen Christensen*, at disse tre æresgaver skulde blive i slægten og ved gården. Hvor er de nu?

I den indstilling, som kapellan *J. K. Trojel* i Vissenbjerg 1770 efter landhusholdningsselskabets opfordring tilstillede dette om *Jørgen Christensens* fortjenester¹⁾ siger han til sidst om ham, at han førte et ordentligt og stille liv og var en meget vittig (kundskabsrig) og fornuftig mand, der ved blot øvelse og læsning havde forhvervet sig en sådan kundskab om urter, som man aldrig skulde formode hos en mand af hans stand; urternes medicinske kraft og brug var ham så bekendt, at han i mange tilfælde vidste at give gode og uskyldige husråd. Og i nogle «Økonomiske Breve», som i 1774 optoges i «Odense Adresse Kontors Efterretninger» og vistnok skyldes *Trojel*, hedder det om *Jørgen Christensen*: «Han er tillige botanikus eller blomsterkender og ved at nævne alle urter i hans marker med navn, ja ved og, hvortil de i lægekunsten er nyttige». Herredsfoged *Mylius*, der ganske havde tiltrådt *Trojel's* indstilling, føjede til: «Endelig blev jeg med forundring var i *Jørgen Christensen's* hus en liden bogsamling af adskillige bøger, teologiske, medicinske, endog filosofiske og

¹⁾ Magazin for patriotiske Skribentere 1771 nr. 11—12.

juridiske, såvel i det tyske som danske sprog, hvoraf manden sagde, at han i arbejdsledige timer havde fornøjelse at læse udi; hvilket meriterer desto større ære, som bøgernes læsning i bondestanden ellers er usædvanligt». Ligeledes fremhæves det i «Store og gode Handlinger», at end ikke urterne, som vokser paa hans grund, har gået hans opmærksomhed forbi; blandt adskillige gode danske og tyske bøger, som han har samlet sig til fornøjelse og tidsfordriv, har han og forskaffet sig nogle, hvoraf han kunde lære at kende sådanne urters kræfter og nytte. Og i det eftermæle, som «Odense Adresse Kontors Efterretninger» gav ham ved hans død i 1789, står der: «Han hjalp mange, endog uden betaling, med en besynderlig lykke med sine ved læsning sig selv erhvervede indsigter i lægekunsten. Han havde allerede for 16 år siden foranstaltet forberedelser til sin død, idet han stadigt havde sin ligkiste stående hos sig og derfor lod forfærdige en vogn, hvorpå han vilde køres til graven, så han daglig havde sin død for øje».

Så længe var det dog ikke siden; i dagbogen står i Februar 1778: «*Rostrup* fik lidt spirit., gjorde afregning for tømmeret, han havde fået; jeg betalte fjæle til min ligkiste».

Elleve år efter, da *Jørgen Christensen*, 81 år gammel, 27. Juni 1789 endte sit virksomme liv, var han en ensom mand; i 1774 døde hans hustru, i 1787 hans sidste søn, som han 1776 havde overdraget Korsebjærggård; tilbage var kun sønnesønnen *Jørgen Christian Olsen*. Har denne 8årige dreng (døbt 22. April 1781) virkelig selv skrevet og udregnet den *Cramer's* regnebog, som nu findes i universitetsbibliotekets manuskriptsamling, må han have været ikke alene et meget fremmeligt og velbegavet, men også et meget vel oplært barn; det er dog lidet rimeligt, at han har kunnet gøre det uden kyndig hjælp; men som voksen

mand slægtede han i hvert fald i meget bedstefaderen på og fortsatte hans gerning som dygtig landmand.

Blandt de forskellige bøger, som husmand *Nielsen* har skænket medicinsk-historisk musæum, fandtes nemlig også en skreven bog med 232 kvartsider og et ret kunstfærdigt udført titelblad «*Christian Cramers* Regnebog, beregnet og sammenskrevet af *Jørgen Christian Olsen*. Korseberg. Den 28de December A^o 1770». Det er virkelig *Cramer's* regnebog, hvis første halvdel (indtil rentes regning) er afskrevet, og alle eksemplerne er udregnede med deri foretagne rettelser, alt skrevet med en smuk og tydelig håndskrift, der ikke har noget barnligt ved sig; skulde det monstro ikke være bedstefaderen, der i sin alderdom har undervist sønnesønnen? Med giverens indvilligelse blev denne bog overladt til universitetsbiblioteket, hvor den rettere havde sin Plads. I medicinsk-historisk musæum bevares derimod følgende bøger, som har tilhørt *Jørgen Christensen* og findes på hans fortegnelse: 1) *Tissot*: Anleitung für das Landvolk in Absicht auf seine Gesundheit (tysk oversættelse ved *Hirzel*), Zürich 1767, 2) Der wohl unterwiesene Apotheker, Anleitung zur Apotheker-Kunst, Arnstadt und Leipzig 1735, 3) Immerwährender Hauss- und Land-Wirttschafft-Calender, Nürnberg 1740 (på hvis indvendige sider af bindet og smudsbladene er skrevet forskellige kuriøse recepter og husråd, navnlig mod kvægsygdomme), 4) 1ste bind af Danmarks og Norges oeconomiske Magazin, København 1757. Den første bog er ved arkivar *Wad's* velvillige hjælp erhvervet til musæet, de tre sidste bøger er gaver fra husmand *Nielsen*.

Sygejournalen er som tidligere sagt en bog i kvart med papbind og læderryg; den har nu 102 beskrevne blade, men den har tidligere haft flere, da det hist og her kan ses, at der har været revet blade ud af den; til gengæld er der enkelte steder, navnlig henimod slutningen, indhæftet en del blade af et andet slags papir; det ser

ud, som om *Jørgen Christensen* efterhånden er bleven sparsommelig med papiret; i begyndelsen er der ofte ret store mellemrum mellem optegnelserne, vistnok for at kunne føje senere bemærkninger til, hvilket kan ses at have fundet sted; efterhånden bliver skriften mere og mere sammentrængt og optegnelserne langt mere kortfattede, så at hver ny konsultation til sidst kun fylder 1 eller 2 linjer.

Den egentlige Journal begynder øverst på tredje side: «1773 Paaske Dag (11. April) fick en Skræder fra Render Sp.form. til sin Søns Øye; hafde og fået forhen»; hvad år den ophører, lader sig ikke bestemt afgøre, men henimod slutningen nævnes nogle gange «konsistorialrådets» datter og pige som konsulterende, og her kan næppe være tale om andre end pastor *Grüner* i Vissenbjærg, der blev konsistorialråd i Marts 1783; meget tyder på, at journalen er ført, så længe som *Jørgen Christensen* overhovedet gav sig af med at give råd. Af og til gøres der adskillelse mellem årene ved en overskrift: «Nytårsdag 1777», «I Jesu navn begyndelse 1778», og i dette år er der en nogenlunde gennemført datering indtil 8. September, medens der ellers kun hist og her er anført datoer: «I Guds navn begyndelse 1779», og for sidste gang: «1781. I Guds navn, Gud give lykke og velsignelse».

Antallet af konsultationer årligt kan anslås til c. 200, men da der ofte er givet råd og lægemidler til flere patienter ved hver konsultation, som jævnligt fandt sted ved udsendt mellemmand eller brev, bliver antallet af behandlede ikke så lidt større, og i ikke så få tilfælde fik derfor patienterne «skreven råd».

Hvad der forbavser, er den færdighed, hvormed *Jørgen Christensen* manøvrerer med latinske navne på sygdomme og lægemidler, der i reglen er rigtigt skrevne, men at komme nærmere ind herpå og på principperne for hans behandling, vilde kun være af interesse for lægekyndige læsere; til hans yndlingsmidler hører «giftplaster» mod

«gift», d. v. s. betændelse, især i hænderne, myrespiritus, regnormeolje og navnlig et dekokt af filago, museurt, som han anvendte mod forskellige udvortes og indvortes skader; i farmakopeerne fra den tid findes det ikke, men det er et gammelt middel; af *Simon Paulli's* «Danske Urtebog» fra 1648 ser man, at destillatet af denne urt i ældre tid blev anvendt mod kræft, og dersom denne urt bliver søden (kogt) i sur vin og dette afsød drukket, da stopper det ikke alene dysenteri eller blodgang, men også kvindernes tid, når de er alt for strenge — og «Dansk Urtebog» er netop den første danske medicinske bog, som findes på *Jørgen Christensen's* bogfortegnelse.

De fleste af de andre midler, som *Jørgen Christensen* anvendte, er derimod ret godt kendte, om end mange af dem nu er ude af brug, og rimeligvis har han selv dyrket eller indsamlet de fleste af de urter, som han brugte, og det var mange; kun om hans yndlingsmiddel «giftplaster» lader det sig vanskeligt sige, hvad det har været for et plaster; derimod har et andet af ham meget anvendt «lægeplaster» vistnok været emplastrum sticticum, det tyske Heilpflaster.

Til to af hans andre yndlingsmidler havde han ligesom til museurtdekoktet råstoffet i sin nærhed; myrespiritus, spiritus formicarum, tilberedtes af friske myrer, der blev overhældte med spiritus, henstillede i nogle dage, og udtrækket derefter destilleret; regnormeolje, oleum lumbricorum, var et biprodukt ved destillation af tørrede regnorme til fremstilling af spiritus lumbricorum volatilis. Der blev da heller ikke sparet på disse midler: «Her var nogle, havde været her før, fik en pottefuld formicularis».

Af sygdomme er det navnlig «gift» og «rosen», som han omtaler; derindunder går vistnok alle betændelser og hudlidelser; selvfølgelig nævner han også mange andre lidelser, mest ved deres danske navne, men han bruger

også tyske, dog sjældent, og han går ikke af vejen for latinske som angina, colica, epilepsia, herpes, febris hectica; og skal han rigtig imponere en karl fra et embedsmandshjem, føjer han med et lunt smil til: «Jeg skrev lidt latin iblandt.»

Med stor omhu passer *Jørgen Christensen* på sine flasker — glas var jo dengang ikke så billig en vare som nu — og han optegner omhyggeligt, når han udleverer noget i flaske, og om han får den igen, navnlig når det er en «krystalflaske».

Jørgen Christensen's ry strakte sig over hele Fyen¹⁾; fra alle egne, ikke blot fra landet, men også fra byerne, søgte man til ham; og det var ikke alene almuen, der viste ham tiltro; fra herregårdene, præstegårdene og de højere stænder, selv fra biskoppens hus blev han søgt, ja, henimod journalens slutning står endog anført: «Prof. v. *Westen's* sønner fik plaster og spirit. flaske»; faderen var den bekendte dr. med. og apoteker *P. v. Westen* i Odense, hvis fader, apoteker *J. C. v. Westen*, i øvrigt i 1732 havde stået fadder til *Jørgen Christensen's* ældste datter sammen med forskellige andre honoratiores. Særligt synes han at være bleven søgt fra landsdommer, etatsråd *Baar's* hus, Lille Hesbjerg, svigerfader til *P. v. Westen*; hans hustru

¹⁾ Det må erindres, at i 1773, da sygejournalen begynder, var der kun een Læge på Fyen, landfysikus J. Eichel i Odense (1753—1804), thi apoteker, prof. P. v. Westen, der var dr. med., gav sig ikke af med at praktisere; af eksaminerede kirurger var da: i Odense D. Tiedtke (1755—1792), V. C. Brohm (1757—1784) og J. F. Ortmann (1766—1789), i Svendborg J. N. Mürer (1773—1824), i Nyborg C. C. Rathsack (1763—1818) og i Fåborg C. Hempel (1766—1806); af disse havde kun Hempel tillige den medicinske tillægseksamen, som kirurger kunde underkaste sig. Desuden har sikkert de ved de forskellige garnisoner ansatte feltskærer og hist og her ueksaminerede kirurger, det vil sige barbersvende, praktiseret uden bevilling, således i Hårby ved Assens, hvor tre kirurger Mansfeld praktiserede efter hinandən i tidsrummet 1733—1789.

søgte flere gange hans råd, og ved en sådan lejlighed gav hun ham en del små flasker.

Den store mængde gudelige bøger, som findes på *Jørgen Christensen's* fortegnelse — i alt 60 — viser, at han har været en alvorligt troende mand, og det fremgår også af de ord, hvormed han ofte slutter sine optegnelser i journalen: «Gud er alting bekendt», «Gud hjælpe vel», «Gud råde lykken», «Hvad der bliver af ved Gud», «Hjælp vel af Guds tilladelse», «Gud ved, hvor det skal gå», «Om det gør noget, ved Gud», eller en sjælden gang «Gottweiss». Og det er rimeligvis denne stærke tro og hans åbne, ærlige sindelag, der bringer ham til at se skeptisk på præstestændens mindre gode elementer. Med de fleste af de omboende præster har han vist stået på en god fod, han søges i alt fald jævnlige fra præstegårdene; i nabo-præsten *J. K. Trojel* havde han en fuldtro ven, derom vidner ikke alene dennes stærkt rosende indstilling til landhusholdningsselskabet, men også den tidligere omtalte oversættelse af *Tissot's* lægebog, i hvilken *Trojel* 6. Okt. 1770 har skrevet denne tilegnelse: «Den vittige og meget vindskibelige Mand *Jørgen Christensen* i Kaarsebjerg bliver denne bog til eet Venskabs og Høragtelses-Tegn foræret af een Ven». Med sin egen sognepræst, *Volf Godske Holm*, har han sikkert sympatiseret, de havde begge samme interesser for bøger og havedyrkning og var begge udgåede fra folkets brede lag, *Holm* havde oprindelig været købmandskarl; men med dennes søn, *Knud Tommerup Holm*, der 1761 efterfulgte faderen, har han næppe stået sig godt, thi det må vel være ham, han sigter til: «*Hans Lausen* hilsede mig fra *Mads Hansen Top*, jeg skulde hjælpe ham, han havde hugget sig i foden, og der Gliewasser ging; jeg bad ham hilse *Mads* og sige, at min præst havde dømt mig fra forstanden»; og der synes også at ligge en skjult bebrejdelse i disse ord: «*Jørgen Hansen* med sin

svigersøster, havde en bedrøvelig Hånd af gift, havde tjent i Allested præstegård, var bleven forsømt i skamfuld måde; jeg har kostet meget derpå».

Ejendommeligt kommer denne stemning frem i en af de længste optegnelser i journalen, der tillige i højere grad end nogen anden bærer vidne om *Førgen Christensen's* varme og medfølelse hjerte: «To små piger, en 13 år bar den svage 15 års på sin ryg; den svage lå på gulvet i jammerlig tilstand, havde stor skade i begge fødder ved anklen med hævelse og mange huller på; hun græd meget, vilde jeg skulde hjælpe hende, som jeg ej kunde; jeg gav dem 2 skilling og bad dem, at de vilde lade deres præst se det, for at se, om der er endnu noget godt at vente ved præster, blandt hvilke nogle er ukristelige; jeg underviste den friske noget, som straks bør bruges; svarer præsten vel, vil vi efter Guds tilladelse bruge mere; nu prøves herrens tjener».

Det er i det hele ingenlunde noget ensformigt eller kedeligt arbejde at læse sygejournalens 200 sider igennem; der er så mange små bemærkninger, der både morer og rører, som når han om en pige, «der ikke havde sin tid, var hoven i livet,» tilføjer «Gud ved det,» og jo mere man fordyber sig i den, desto smukkere et billede får man af *Førgen Christensen*, ikke alene som lægekyndig, men navnlig som menneske, en beskeden mand, der ofte taler om, hvor lidt han ved, og hvor ubegribelig mangan en lidelse er for ham; der i reglen ærligt siger sin mening, når han finder tilstanden alvorlig eller lidelsen forsømt; der trøster, når han kan og aldrig ses at forlange noget for sin ulejlighed, men nok vil have udgiften dækket for de givne medikamenter; ofte får han dog mindre, end hvad de selv har kostet ham, og ikke sjældent giver han dem gratis.

Men lad ham selv tale:

En husmand¹⁾ med sin datter, havde ikke sin tid, fik adskillig råd, men det er i sig selv vanskeligt.

En pige havde som en gevækst på en hånd, stor og farlig; Gud ved, hvor det vil gå.

Morten Olsen læste jeg længe for; han havde som en gevækst i næsen; jeg skrev derom, hvad jeg kunde finde; gjorde anvisning til en, som havde større forstand deri end jeg; flyede ham flaske med noget i at smøre med, et plaster til en finger.

Christen Sørensen's datter havde en skade på venstre arm, jeg frygtede for samme; mandens kone sagde, hendes mand var slaget med den store ende af et gevær, han lå syg, fik at helbredes med; om det er os tilladt, det ved Gud.

Smeden havde en søn, havde skåret sig på en skærekniv, sin pegefinger fra knoen i hånden og ud igennem det midterste led ind i det yderste; kniven havde rejst sig i midterleddet i inderste side, og er ingen styrke ved fingeren mer at kalde, som man kunde binde huden sammen; hvad der bliver af, ved Gud.

Hans Jensen havde længe været hos feltskær, så meget affalden, så ikke jeg kunde kende ham; jeg rådede ham så meget, som jeg kunde med det gode; jeg frygter, at det var for længe tøvet; Gud råde lykken.

Laus Hansen havde indvortes skade ved og svinding på hemmeligt lem; jeg spildte mest $\frac{1}{2}$ dag på ham.

For en pige, var tungsindig, som ikke fik sin kæreste; jeg skrev længe, flyede nogle slags urter.

Henrik Møller for sin kone, havde brud og værk i et lår, haft feltskær fra Kerteminde og Odense; var her siden, fik spir., kunde være 3 mark værd, og plaster.

En mand med sin gamle blinde fader, jeg mener det var en stær, jeg kunde ikke hjælpe.

Anders Greisen var tungsindig, havde 3 mænd med sig, den ene havde hugget sit ben, fik rad. torment. (potentilrod), lidt plaster, fik det smurt; jeg skrev og læste længe for dem, som jeg ej tog noget for.

En skalkagtig mand, havde svage øjne, sagde sig at være

¹⁾ Opholdsstedet, der så godt som altid anføres, er her og i de følgende udeladt, og hist og her er der foretaget enkelte uvæsentlige forkortelser.

morbroder til den Peder med det svage lår, fik lagt trækplaster bag ørene, fik spirit. til sig og Peder; betalte intet.

Mads Jensen's datter havde svage øjne og hævelse i ansigtet; gav mig 1 rdl., om jeg kunde hjælpe, hvis ikke skal han have sine penge igen.

En muremsterdatter fra Middelfart, var meget elendig, fik flaske med spir., gav 24 sk., vil intet hjælpe, lovede jeg pengene igen.

Jens Rasmussen's kone havde en stor hævelse i en hånd og svag uden og inden; svart ubegribelig for mig.

Niels Madsen med sin kone, hun havde gift i en hånd, var her nogle gange, der er gået op i armen, de har fået giftplaster, lægeplaster, formic. spirit.; Gud ved hvordan. De søgte væveren i Vigerslev, det blev hendes død.

Morten Lausen med sin datter, havde hul på en hæl, som kom mig ulægelig for, tillige svinding i benet; jeg var nogle timer om at granske og skrive; fik så plaster og spirit.; kunde være det værd, han gav mig, 2 mark.

Hans Jensen for sin kone, havde brud og værk i ben og arme, fik spirit., kunde være 22 sk. værd, gav 1 mark, fik uden betaling at trække hul med.

Christen Kudsk, hans kone er svag af brud og værk i lårled, havde varet 3 uger, var så stærkt, at kræfterne var forgået, at de måtte hjælpe hende at komme til at ligge på en anden side i sengen, havde nylig været i barselseng, fik til råd, hvad jeg vidste; Gud ske lov lykkedes vel; kom 4. Januar 1778 og gav mig 2 mark; det kostede mig mere, som jeg skikkede med til hende.

Hans Pedersen med sin datter, havde skade i fødder og hænder, for mig ubegribelig, lignede Aussatz, Gud ved, fik at smøre med.

Møllerens kone havde længe været svag og søgt lægerne, nu havde hun stærk brud som riven i hovedet, kunde intet fortære, dog havde hun opkastelse, så maven var ganske urigtig; jeg tænker, det bliver hendes død; jeg gav enfoldig råd, flyede lidt med at tage få dråber ind af og smøre lidt på hovedet og at bruge rad. acores (kalmusrod), som blev skikket med.

Jens Hansen havde en søn, som havde hul på et lår, var gammel skade, havde været her før for nogle år siden, da jeg uden betaling gjorde bekost, har nu siden forsømt det;

fik lidt plaster, råd at bruge mælk af en rød ko, gav mig en skæppe ærter.

Laus Hansen med sin kone, havde en stærk rygpine, jeg rådede at bruge valrav, bukkeblad, rad. bardan. (burrerød), hun fik plaster og trækplaster. Betalte det, hun for nogle år forhen havde fået.

Søren Lausen havde udslåelse ved munden, fik plaster, flaske med lidet dog god smørelse; af årsag han skulde giftes med (det) første.

En pige fik for hovedpine herba verbenæ, fik trækplaster lagt bag ørene, spurgte råd for sin søster, havde hvide flod, jeg læste meget over men skrev ikkun lidet; jeg har frygt, lovede at skrive mere, om jeg blev anmodet.

Hans Pedersen, jeg lærte ham at tilrede oleum lumbric. at smøre med, jeg rådede ham at bruge rad. bardan. i sin drik og at lægge canis(?) over, når der blev trukket hul ved albuen, som var bleven kroget af brud og værk.

En fattig mand for sin kone, havde modersygdom, havde været længe svag, jeg gravede kalmusrod op til ham, gav ham den undervisning, jeg vidste, jeg tænkte det var vanskeligt.

Rasmus Lausen for sin kone, havde bulnelse eller hårde knuder i sine bryster, fik lidt at smøre med, lægeplaster, råd at røge med sem. lini (hørfør), at gnides med linurt, koge majsmør med betulamel (birkemel).

Hans Nielsen for sin stiftatter, havde ved juletid sunket en nøddeskal, nu nylig (10. Marts 1778) opkastet den og nu ganske øm for brystet, fik rad. symphyt. med mere råd.

En fattig mand for sin kone, var svag på nogle måder, jeg skrev meget for ham, fik intet derfor, var beskænket.

Bent Andersen med sin datter, havde krop i halsen, havde været her engang før, var bleven bedre, nu igen med stor hævelse; jeg skrev og sagde alt det, jeg vidste af mine tyske bøger, *Hans Jacobsen* læste med tillige.

Peder Jørgensen var meget svag på mange måder, jeg skrev meget for ham, men svagheden havde mange hensigter, som jeg ej ganske kunde begribe.

Henning's søn havde hugget pegefingern slet af ved hånden, det hængte ved med huden, lidet, havde og hugget i den lange finger, det blev forbundet med skinner; Gud ved, om det over forstand kan hjælpes.

Mathias Johansen i Svendborg havde for mig at skønne

en svindsot, som nøje (næppe?) står til at hjælpe, han havde og et hul i en kæbe inden i munden, som han havde skadet med tænderne; siden havde feltskær taget fire tænder ud og kan ej læge munden; det ser og besværligt ud, så vi vide ikke til råd; jeg har skrevet ham for på mange måder.

Mads Jørgensen med sin kone, lå i vognen, kunde ikke røre et arm, et ben ved samme side, som rørelse. Kom et år efter med fornøjelse.

Vores højærværdighed hr. biskops karl med to af hans piger, en havde, ved hun havde skuret ål, fået som gift i en hånd og arm, fik urter til bad til armen, råd at bruge korbendiktvand at tage ind og bruge kalmusrod, en canis(?) at lægge på hånden; den anden fik skreven råd for at befordre tiderne, at lades før ny på rosenåren, at laksere, at bruge valrav, fik elixir propriet. Paracelsi; fik Hellene rad. (enularod), rad. acores (kalmusrod).

Peder Madsen bedrog mig, fik plaster og smørelse, decoctum, giftplaster til en finger, var gift i; da fingeren var i bedre stand, gik han sin egen gang.

En kone havde en stor gevækst forpå oven over det venstre bryst, havde varet 18 år, nu urolig, der gik blå streger over, jeg tog det an for at være krebs (kræft); *Niels Jensen* i Vejrup vilde skære det af og kurere det i fem dage; jeg sagde til konen, jeg vilde give ham 100 daler, når han fik det i stand, så jeg tror, konen lod fare.

Peder Hansen med en søn, var svag indvortes, var hård under brystbenene, jeg tænkte, det var miltsyge; jeg rådede, hvad jeg vidste.

En karl havde gammel hoste, jeg sinkede snart en halv dag at skrive og læse for ham; fik ikke noget derfor.

Jørgen Fisker var ganske upasselig af langvarig sygdom, som man ej kunde begribe alle egenskaber deri; jeg skrev meget for ham i gode tanker, der er vel en svindsot i følge.

Laus Nielsen med et pigebarn, havde fået skade i et ben i småkopper, nu var rosen i samme; fik lidt plaster, råd at bruge rob sambuci (hyldesaft), mælk af en rød ko, at bruge sacch. saturn. (bly sukker).

Rasmus Hansen med sin kone, havde ikke kunnet gå i 4 år, var nu ved Guds hjælp kommet til at gå, fik nu lagt trækplaster ved anklen, fik skreven råd at laksere, at bruge elixir f. B. (febrile?), fik en flaske med spir., gav for begge gange 3 mark.

Christopher Jørgensen med sin kone, synderlig svaghed, brud og værk i hænderne, i en ankel, svinding i en arm; jeg rådede de fattige folk uden betaling alt, hvad jeg vidste.

Laus Jacobsen's datter var tungsindig, jeg skrev efter Barmhjertig Samaritan (*Elias Beynon's* bekendte lægebog, der findes i flere danske udgaver fra 1677 lige til vor tid).

Af dette udpluk af dagbogen vil man få et ganske godt indtryk af, hvorledes *Jørgen Christensen* behandlede sine patienter, hvor åbent han udtalte sig, hvor forsigtig han kunde være, og hvor selvkritisk han var. Det vil derfor også være ubilligt slet og ret at kalde ham kvaksalver thi han skiller sig netop derved fra sådanne, at de altid har en afgjort mening om, hvad der fejler patienten, og hvad der lige så ufejlbart kan hjælpe, i reglen nogle ganske få midler, der anvendes i flæng mod alle lidelser. *Jørgen Christensen* derimod råder over et utal af midler, og der er næppe tvivl om, at han i overensstemmelse med sine mange danske og tyske lægebøger har anvendt dem med grundig overvejelse; men at udfinde principperne for hans behandling har ligget uden for dette formål, og det vilde sikkert også være forbundet med så stort et arbejde, at det næppe vilde have svaret til udbyttet.

De fleste af sine medikamenter har *Jørgen Christensen* sikkert selv tilberedt af urter, som han har samlet eller dyrket, og der er gået mange pottes spiritus og olje til, som slet ikke har kostet ham så lidt, og rimeligvis også en del fedt til «smørelse»; det er da også en stadigt tilbagevendende bemærkning: «Gjorde mig temmelig bekost», «Var mere værd», når han enten slet intet fik eller mindre end værdien af det leverede. Det ser nærmest ud, som om han i reglen ikke har fordret noget bestemt, men taget mod, hvad der gaves, og det var meget forskelligt både i penge og varer; det veksler i penge fra 4 skilling til 10 mark eller en bankseddel; og hvad varer angår, tog han, hvad der blev budt: en skæppe byg, en skæppe

ærter, gedder og aborrer, et knippe ål, mjød og voks, en pot brændevin, en pot akvavit, eller når han havde behandlet en så fin mand som krigsråd *Wedel*, to potter rinskvin; men hans gode hjerte fornægtede sig heller ikke her, thi ret hyppigt anfører han: «Jeg tog intet — gav mig lidet — lovede betaling — betalte ikke — betalte det, hun for nogle år havde fået — var 10 sk. værd, betalte siden — fik uden betaling at trække hul med — vil intet hjælpe, lovede jeg pengene igen».

I sammenligning med *Jørgen Christensen's* dygtige og ihærdige virken som praktisk landbruger, der vakte fortjent opmærksomhed på en tid, da bondestanden i reglen lod alt gå ved det gamle, er hans medicinske virken kun lidet kendt, den efterlod sig jo ikke så synlige vidnesbyrd, som hans træplantning, hegnsætning, markforbedring, gårdbygning, m. m. Nu, da et tilfælde har givet lejlighed til at lære den ret nøje at kende, er det ejendommeligt at se, i hvor høj grad den har samme præg som hele hans øvrige virken; gennem læsning og selverfaring erhverver han sig efterhånden en række kundskaber og midler, der vel ikke bundes i grundig viden; og hvor ofte denne mangler ham i vanskelige tilfælde, lægger han ikke skjul på; man kan ikke andet end i disse udtalelser se den alvorlige og ærlige mands trang til over for sig selv — og måske eftertiden — at fæste til papiret sine tvivl, om han nu virkelig udrettede noget ved sin behandling eller blot bragte de lidende en trøst ved at give dem af sine midler, og man mærker hans glæde, når han senere har kunnet føje til, at «det lykkedes godt», «det hjalp vel» eller at patienten «kom et år efter med fornøjelse».

Og han tog sig ikke sit hverv let; jævnligt siger han, at han brugte timer eller halve dage til at sætte sig rigtigt ind i sagen, og man kan af hans beskrivelser se, at

han også foretog ganske grundige undersøgelser; hyppigst hedder det dog: «Jeg læste meget», og dertil har han da brugt sin medicinske bogsamling, der omfattede 35 bind, hvortil kom 5 bind dyrlægevidenskab, både danske og tyske bøger.

Hvad han overhovedet ejede af bøger, fremgår af den følgende fortegnelse, som desværre er optaget af en mand, der ganske har manglet kundskaber til at affatte en sådan fortegnelse og anføre en titel rigtigt; men i al sin ubehjælpssomhed giver den dog et tydeligt billede af den store kundskabstrang hos denne jævne fynske bonde, som i sit lange liv havde samlet sig c. 60 gudelige bøger, c. 40 medicinske, c. 10 historiske, c. 45 landøkonomiske og c. 40 af forskelligt praktisk indhold, men ejendommeligt nok kun en eneste skønlitterær: Peder Paars.

Optegnelse

Paa de Bøger Som fantes i Korsebjerg.

Speciel anført in folio.	In quarto.
Nr. 1. Tysk Bibel 1730.	11. Oeconomische Magazin, 8. tomē. 1757.
2. Deutsche Apotech. Strasburg 1602.	12. Haus vater Baum und Kü- chen Garten, Osnabrück 1687.
3. Tysk urte Bog uden titel.	13. Erklärung der kleine Cate- chismi. Leipzig.
4. Luther tyske bibel. Wittenberg.	14. Naschous Religions Artike- ler. Khn. 1697.
5. Lutheri tyske Postil til Wittenberg 1555.	15. Ein ewigwarende Calender. Khn. 1648.
6. Krauterbuch. Bassis 1687.	16. Haus und Landwirschaftt Calender. Nyrnberg 1740.
7. Johan Hieronim Krau- terbuch. Erfurt 1733.	17. En skreven Læge Bog uden Titel.
8. De hellig Propheters og Apostlers Reiser. Kiøbenhavn 1608.	
9. Feier Tage Neue und alte Calender.	
10. Ligprädichen uden titel.	

18. Staats Calender. 1770.
Altona.
19. Salomons Høysang paa vers.
1740.
20. Staat Calender. 1779.
21. De 7 Christord paa Korset.
22. Capitels Taxt fra 1660 til
1783.
23. Verdens siunlige tings Be-
tragning. Khn. 1718.
24. Dansk urtebog. Khn. 1648.
25. Johan Vogte Skatckamer.
Leipzig 1746.
26. Skoelers Gramatica. 1726.
27. Det danske Bibliotek.
K. 1725.
28. Bibellys. Khn. 1740.
29. Livets ord i Dødens stund.
Khn. 1776.
30. Nicolai Heldaaeri.
Khn. 1634.
31. Abhandlung eller Menni-
skelige Krankheiten.
Leipzig. 1735.
32. Den Ausburgische Confe-
sion. 1618.
33. Ullfelds Liv og Levnet.
1746.
34. Jesu Pines Historie. 1607.
35. Verdens første uger 6 dages
gierning. Kbh. 1661.
36. Ligprædiken over Magreta
Erichsdatter.
37. Catalogos paa Fobian Adler
i Odensse hans Meubler.
1779.
38. Apotecker Taxt.
39. Einleitung zu der Land-
wirdschaft.
Berlin und Glogau 1759.
40. Kong Christian 5tes dan-
ske Lov.
41. Grifenfelds Liv og Levnet.
1745.
42. Tids Register over det Nye
Testamentes Kirche Histo-
rie. 1724.
43. Forklaring over Josuas Aa-
benbaring. Khn. 1627.
44. Register paa Forordninger
fra 1711.
45. Store og gode Handlinger.
Khn. 1777.
46. Johan August. Medisinische
Handbuch. 1770.
47. De Bedendes Aandelig
Kiæde. 1737.
48. Haus Vater und Haus Mut-
ter.
Frankfurt und Leipzig 1714.
49. Den gandske Bibel 4 tomme.
Kiøb. 1646.
50. Feldlazarethen. Berlin 1763.
51. Fattigmands Huus Bog.
1650.
52. Henrich Smitz Læge Bog.
1650.
53. Johan Hybners Fragen. 1709.
54. Dito. 1706.
55. Niels Michelsens Aalborgs
Lægebog. Kbh. 1640.
56. Geographia uden titel.
57. Haus Reise und Feld Apo-
teque. Leipzig. 1715.
58. Trost der armen Haus Mitel.
Nürenberg. 1726
59. Bechers Kluge Haus vater
und verständigige Haus mut-
ter. Leipzig. 1738.
60. Jagd Lust.
Frankfurt und Leipzig 1711.
61. Cuur af alle det Menniske-
lige Legeme paakommende
Sygdomme. Khn. 1755.

- 62 Nye strenge paa Davids Harpe. Khn. 1699.
63. Peder v. Havens Theologie. Khn. 1756.
64. Midisinsche gerisene Spiegel uden titel.
65. Thier Reich. Arnstadt und Leipzig. 1728.
66. Pillegrams Fremgang. Khn. 1722.
67. Dorthe Engelbrets Sang offer uden titel.
68. Agerdyrkingens Katkis mus. Khn. 1780.
69. Luthers Sande Christedom. Kbhvn. 1632.
70. Natur wissenschaft. Zürich 1743.
71. Gesundheits Sorge. Altona. 1740.
72. Apotequer Kunst. Arnstadt und Leipzig. 1735.
73. Nye Jordemoder Skoele. Khn. 1735.
74. Christus den Korsfæste. 1748.
75. Natur wissenschaft, 1 Theil. 1743.
76. Spørmaal Bog sammen- dragen af den Hellige skrift. Skreven.
77. Caspers Skrocters Haus verwalter. Frankfurt und Leipzig. 1719.
78. Barmherziger Samaritan. Nyrnberg. 1738.
79. Danske Magazin. 6 tommer. 1745.
80. Jødiske Historie. Khn. 2 tome. 1746.
81. Anleitung für das Land- volk. Zürich. 1767.
82. Epilepsie oder fallenden Sucht. Berlin. 1771.
83. Sørgetale over greven af Bernsdorf. 1772.
84. Forsøg med adskillige. Khn. 1771.
85. Den 3die part af det gl. testaments Bøger. Khn. 1646.
86. Christian dend 4 danske Bibel. Khn. 1647.
87. Henrich Smits tavle. Khn. 1560.
88. Tegl Brenderie ved Lands byerne. Khn. 1772.
89. Den almindelige Natur Hi- storie. 8 tome.
90. Winter Kranckheiten. Franchfurt und Leipzig.
91. Martini Lutheri Glauben und guten wercken. Jena 1725.
92. Naadens Aandelige Mar- kesticid. Khn. 1699.
93. Ein und dreisig Krigs fra- gen zu alten Stetin. 1630.
94. Wunderbare Kräfte der Natur. Rotenburg an der F. 1776.
95. Urter og Røeders Tøring. Odensee 1783.
96. En god bonde. Khn. 1722.
97. Forordning om oppebørsel i Dannemarch. 1700.
98. Dansk oversettelse af 41 udvalte Tyske Psalmer. Khn. 1742.
99. Peder Paars Nye Vise.
100. Den Grædende og Poeni- terende David.

101. Johan Fuchsens Rosz Artzt.
Leipzig 1733.
102. Afmindelses og Taksigelses tale over Frøcken Juliana Helena.
Odensse. 1784.
103. Gotlib Suchers Anleitung zum gesundheit der geistes. 1768.
104. Danemarks og Norges Staat fra 1770 til 1771.
105. Een Theologiske perle.
Khn.
106. Michaël Saxes Aandelig spørgsmaals bog.
Khn. 1737.
107. Johan Arndts 4 Bøger om den Sande Christendom.
Khn. 1690.
108. Der Neu unterwiesine Chirurgus.
Arstat und Leipzig. 1732.
109. Søren Mathisen. Regnebog. Khn.
110. Een Nytig Heste bog.
Skreven.
111. Henrich Smits Læge Bog.
112. Een Huus Postil uden titel.
113. Kirchen Calender. 1625.
Wittenberg.
114. Priis Materier og Præmier som det Kongelig danske Landhusholdnings Selskab udsetter for aaret 1770.
- 115—130. Dito. 1772—1782.
131. Kræbs Cuur ohne Schnit.
Ulm. 1744.
132. Von den Krancheiten reicher Persohnen.
Frankfurt und Leipzig. 1770.
133. Bøndergaarders Størelse.
Kiøbenhavn. 1771.
134. Almuen Lærere, 5 st. 1785.
135. Huff, Rück og Lenden w.
Arnstadt. 1746.
136. Jesus Som den ene igienfund og Kostelige Perle.
Khn. 1775.
137. Kartofflers Avl og Brug.
K. 1772.
138. John Norcross Iævnet og trekker. K. 1759.
139. Vandleadninger fra Ager og Moser. Khn. 1772.
140. Bibliske Lust Gartlein.
Leipzig.
141. Vandleadninger fra Ager og Moser. K. 1772.
142. Tre taler om ævigheden.
K. 1772.
143. Versuchen von den wirkung der Guten Engel.
Wolfenbütel. 1747.
144. Tancker og forsøg om Ager og Eng. K. 1759.
145. Om Humle Avlen. K. 1769.
146. Dito. Odensse 1773.
147. Teglbrenderie ved Landsbyen. Kiø. 1772.
148. Kartofflers Avl og Brug.
K. 1772.
149. Simon en Sand Christen i Liv og Død.
150. Landhusholdningens Selskabs Medlemmer 1771.
151. Brandtwein Brenner und das i Becken Frauenzimer.
Leipzig.
152. Überden landbau in Angln.
Flensburg. 1766.
153. Et vidnesbyrd om den rigtige Sandhed. K. 1761.

154. Gespräche zwischen einem Prædiger und einem Landmand.
Flensburg. 1763.
155. Forelagt val imellem Livet og Døden. Khn. 1763.
156. Einladungs Skrift von den Theologischen Hasse.
Nyrnberg. 1749.
157. Georg Tychoholm. Medicinæ.
158. Erörterung der frage den Sonne stillestehn.
Jena. 1731.
159. Det lidet Barn Jesum.
Kiøb. 1762.
160. Gedanken über di Zauberey. 1703.
161. Rosz Artzeneyen.
Leipzig und Franckfurt. 1697.
162. Von weibern und geburten der Kindern.
163. Fortegnelse paa Bøger.
Odensse. 1773.
164. Prædikener ved Peder v. Halsen.
165. Chakterenes Pedantschen Gotes gelehrten.
Leipzig. 1747.
166. Rosz Buchlein. Schleit. 1728.
167. Von den Krankheiten der Zähne und deren Cuur.
168. Om ildebranden i Kiøb. 1728.
169. Staats Calender 1764.
170. Diskourser om Menniskets siæl. Khn.
171. Lodberg forklaring over Catechismus. 1724.
172. Tree smaa Bøger tilhørende Johan Arndt Sande Christendom. Khn. 1724.
173. Afhandling om Bondestanden. Odensse 1787.
174. Wirkungen der guten Engel. Wolfenbütel. 1744.
175. En gl. dansk Bog uden titel.
176. Catalogos over Bøger. 1780.
177. Arnold Møllers Rechenbuch. Lübeck. 1687.
178. Medisiniske Chymische Handbuchlein.
Leipzig. 1734.
179. Kochbuchlein ohne titel.
180. Livsens vei oven til.
181. Barmhiertige Samaritan.
Kiøbenhavn. 1682.
182. Heutige verkehrter Estaats laut Natur Censur med Luus. Nørnberg. 1678.
183. Sara Begrædelse gl. uden titel.
184. Gramatica paa Latin og dansk uden titel.
185. Catalogos over Sal. Biskob Ramus Bøgger. 1779.
186. Von der Zauberey. 1703.
187. Hofportefeuille aar 1785.
Dito. 1786.
188. Nogle Astrographiske anmærkninger. Khvn. 1726.
189. Afhandling om Bier.
Kh. 1778.
190. Bibelske Skatkiste.
191. Een gammel dansk Bog uden titel.
192. Tyske Florus uden titel.

Det foranførte er en rigtig Optegnelse på de Bøger, som befantes i Korseberg, og som afg. *Jørgen Christensen* efter Tæstamentets Indhold har bortskiænket til hans Sønne Søn *Jørgen Christian Olesen* eller hans yngre Broder, som forbliver under mit Opsyn, og jeg er mine Myndlinge ansvarlig til; det bekræftes herved under min Haand.

Odense den 26de October 1789.

Jørgen Christensen.

Det boskab og klæder samt huggetøj, som fandtes efter afgangne *H: Jørgen Christensen* i Korseberg, er som følger:

1 hængeskab.	1 par skindbukser med dito.
1 hjørneskab.	1 skindtrøje med dito.
1 chatol med skænk.	1 vadmelstrøje med sorte pletter.
1 egeklædekiste. Derudi:	1 par messing lysestager
1 blakket klædekjortel.	1 par skindbukser.
1 blakket vadmels dito.	1 par lærreds bukser.
1 blågrå dito.	12 skjorter.
1 blakket vadmels vest med metalknapper.	1 hat og kaproneke.
1 blågrå dito med dito knapper.	1 rød hue.
1 hvid vadmels dito med dito.	2 par skindhandsker.
1 dyreskinds dito med dito.	3 par strømper.
1 væderskinds dito med dito.	1 par støvler og 1 par sko.
1 skindtrøje med messingknapper.	1 par uldhandsker.
	2 ternede tørklæder.

Derefter fortegnelse over en ret stor mængde huggetøj og skæretøj.

